

**HÄZIRKI ZAMAN HALKARA
GATNAŞYKLARYNYŇ DERWAÝYS
MESELELERI**

The background features a light green gradient. In the lower half, there are two large, overlapping, curved shapes. The one on the left is a darker green, and the one on the right is a yellowish-green. They overlap in the center, creating a darker shade of green.

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRIGI
TÜRKMENISTANYŇ DAŞARY IŞLER MINISTRIGINIŇ
HALKARA GATNAŞYKLARY INSTITUTY

HÄZIRKI ZAMAN HALKARA
GATNAŞYKLARYNYŇ DERWAÝYS
MESELELERI

(makalalar ýygındysy)

Aşgabat • Ylym • 2024

HÖKÜMETE DEGIŞLI BOLMADYK HALKARA GURAMALARYŇ IŞINDE SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ULANYLYŞY

Biziň ýaşayan häzirki döwrümüz – tehnologiýalaryň, sanly ulgamlaryň durmuşyň ähli ugurlaryna barha giňden aralaşýan döwri. Döwür ösýär, şol bir wagtda, adamzat jemgyýetinde dürli üýtgeşmeler, özgerişlikler bolup geçýär. Munuň özi döwletleriň arasyndaky gatnaşyklara, dürli guramalardyr düzümleriň alyp barýan işlerine hem täzeçillikleri, täze-täze ugurlaryň girizilmegini şertlendirýär.

Häzirki döwrüň iň esasy aýratynlyklarynyň biri sanly tehnologiýalaryň jemgyýetçilik durmuşynyň ähli gurşawlaryna diýseň ýokary tizlik bilen ornaşýandygy bilen baglanyşyklydyr. Hut şonuň üçin-de häzirki döwürde sanly ykdysadyýet, sanly bilim, sanly lukmançylyk, sanly diplomatiýa ýaly düşünjeler diňe bir gepleşik dilimizde ýörgünli bolman, eýsem bu düşünjeler arkaly ykdysadyýet, bilim, saglygy gorayyş ýaly işlerde we halkara gatnaşyklarynda sanly tehnologiýalaryň mümkinçiliklerinden giňden peýdalanylýandygy aňladylýar .

Sanly tehnologiýalaryň jemgyýetçilik durmuşynyň ähli gurşawlaryna ornaşdyrylmagynyň hasabyna adamzat siwilizasiýasy hem barha kämilleşýär. Sanlylaşdyrylma bilen baglanyşykly alnyp barylýan işler toplumlaryň häsiýete eýe bolup, olar durmuş-ykdysady, syýasy-hukuk, ruhy-medeni institutlaryň ählisini birbada öz içine alýar we ýerli, sebitleýin, ählumumy globallaýyn derejede amala aşyrylýar.

Häzirki döwürde hemme döwletler ykdysady ösüşiň gazanylmagy hem-de ilatyň ýaşayyş-durmuş derejesiniň ýokarlandyrylmagy ugrunda degişli çäreleri durmuşa geçirýärler. Bu çäreleriň içinde sanlylaşdyrylma meselesi aýratyn orun eýeleýär. Sanlylaşdyrylma çalt depginlerde alnyp barylýan ýurtlaryň durmuş-ykdysady ösüşi hem barha ýokary depginlere eýe bolýar. Hut şu sebäbe görä, sanlylaşdyrylma bilen baglanyşykly çäreler milli hökümetlerdir transmilli korporasiýalar, şol sanda hökümete degişli hem degişli bolmadyk guramalar tarapyndan ýokary işjeňlikde alnyp barylýar [1].

Biz öz makalamyzda sanly tehnologiýalaryň hökümete degişli bolmadyk halkara guramalaryň alyp barýan işlerinde ulanylyşy hakynda käbir maglumatlary beýan etmekçi bolýarys we olara, başardygymyza, gysgarak seljerme bermekçi bolýarys.

Häzirki zaman dünýäsinde Birleşen Milletler Guramasy tarapyndan ygılan edilen Durnukly ösüş maksatlaryny durmuşa geçirmekde hökümete degişli bolmadyk guramalardyr düzümlere hem möhüm orun degişlidir. Hökümetlere garaşsyz

ýagdaýda döredilýän we hereket edýän bu guramalar, esasan, daşky gurşawy goramak, saglygy goraýyş we saglygy goraýyşda adatdan daşary ýagdaýlar, bilim, infrastruktura, mätäçlerdir garyplary goldamak, adam hukuklary ýaly ugurlarda iş alyp barmak bilen, 2030-njy ýyla çenli durnukly ösüşiň Gün tertibinde önde goýlan wezipeleri amala aşyrmaga goşant goşýarlar [2].

Häzirki döwürde hökümete degişli däl halkara guramalaryň iň irileriniň hataryna Amnistiýa Interneşinel, Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasy, Grinpis, Halkara Gyzyly Haç we Gyzyly Ýarymaý jemgyýeti girýär. Olar baradaky esasy maglumatlar aşakdaky tablisada has aýdyň görünýär:

Ady	Alyp barýan işleri	Döredilen ýyly	Agzalarynyň sany
Amnistiýa Interneşinel	Adam hukuklaryny goramaga we hukuklaryň bozulmagyna göreşýän gurama	1961	7 mündeň gowrak
Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasy	Saglygy goraýyş pudagynda ony ösdürýän we utgaşdyrýan gurama	1948	194 agza ýurtlary
Grinpis	Ekologiki meseleler we daşky gurşawy goramak boýunça gurama	1971	3 mündeň gowrak
Halkara Gyzyly Haç we Gyzyly Ýarymaý jemgyýeti	Ynsanperwer haýyr-sahabat we uruşlaryň netijesinde adam pidalaryny goraýan gurama	1863	192 agza ýurtlary

Bellik: tablisada getirilen maglumatlar <https://nauchniestati.ru/spravka/mezhdunarodnye-nepravitelstvennye-organizaczii-i-globalizaczia> internet çeşmesinden peýdalanylyp taýýarlanylady [3].

Artykmaçlyklary:

1. Hyzmatdaşlyk we özara gatnaşyk: Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalara gatnaşmak, döwletlere global meseleleri çözmekde beýleki ýurtlar we gatnaşyjylar bilen hyzmatdaşlyga we aragatnaşyk saklamaga mümkinçilik berýär. Bu gepleşiğiň ýola goýulmagyna, tejribe alyşmaga we dürli medeniýetlere we garaýyşlara has gowy düşünmäge kömek edýär.

2. Global meseleleri çözmek: Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar garyplyk, howanyň üýtgemegi, saglygy goraýyş we ş.m. ýaly dürli global meseleleri çözmäge gatnaşýarlar. Şeýle guramalara gatnaşmak döwletlere bu meseleleriň çözülmegine goşant goşmaga we olary ýeňip geçmek üçin syýasatlary we maksatnamalary bilelikde işläp taýýarlamaga mümkinçilik berýär.

3. Abraýy ýokarlandyrmak: Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalara gatnaşmak döwletiň abraýyny ýokarlandyrmaga kömek edýär. Global meseleleriň çözülmegine işjeň gatnaşmak we beýleki ýurtlar bilen hyzmatdaşlygy ýola goýmak döwlet we onuň ýolbaşçylygy barada oňyn täsir galdyryp biler.

4. Çeşmelere we tejribä elýeterlilik: Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalaryň döwletler üçin peýdaly bolup biljek çeşmeleri we tejribesi bar. Şeýle guramalara gatnaşmak, dürli taslamalary we maksatnamalary işläp taýýarlamakda we durmuşa geçirmekde kömek edip biljek maliýe serişdelerine, tehniki kömek, okuw we maslahat beriş mümkinçiliklerini üpjün edýär [4].

Kemçilikleri:

1. Özygtyýarlylygy ýitirmek: Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalara gatnaşmak, belli bir derejede döwletiň özygtyýarlylygynyň ýitmegine sebäp bolup biler. Karar kabul etmek we syýasaty durmuşa geçirmek guramanyň düzgünleri we amalary bilen çäklendirilip bilner, bu bolsa hökümetiň nägileligini we çäklendirmelerini döredip biler.

2. Gyzyklanmalara laýyk gelmezlik: döwletleriň bähbitleri hemişe hökümete degişli bolmadyk halkara guramalaryň bähbitlerine gabat gelmän biler. Şeýle ýagdaýlarda bir gurama gatnaşmak dawalara we gapma-garşylyklara, şeýle hem meseleleri çözmekde netijesizlige sebäp bolup biler.

3. Maliýe borçnamalary: hökümete degişli bolmadyk halkara guramalara gatnaşmak hökümet tarapyndan möhüm maliýe borçnamalaryny talap edip biler. Gatançlar we agzalyk tölegleri, esasanam, maliýe kynçylyklaryny we çäklendirmeleri ýüze çykjak ösýän ýurtlar üçin möhüm bolup biler [5].

Globalizasiýada halkara hökümete degişli däl guramalaryň wezipesi

Globalizasiýa şertlerinde hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar möhüm orny tutýar. Globalizasiýa, dünýäniň dürli ýurtlaryny we sebitlerini bitewi ykdysady, syýasy we jemgyýetçilik giňişligine birleşdirýän prosesdir.

Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar hökümetler, hususy pudak we raýat jemgyýeti ýaly dürli gatnaşyjylaryň arasynda hyzmatdaşlyk we özara gatnaşyk üçin platforma üpjün edip, globalizasiýa goşant goşup bilerler. Dialog we pikir alyşmak, bilelikdäki taslamalary we maksatnamalary işläp taýýarlamak we durmuşa geçirmek üçin forum bolup biler.

Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar garyplygy azaltmak, daşky gurşawy goramak, adam hukuklaryny üpjün etmek we ş.m. ýaly dürli meseleler boýunça teklipleri we çözümleri hödürlep globalizasiýa goşant goşup bilerler. Global meseleleri çözmek üçin täsirli strategiýalary we syýasatlary teklip etmek üçin gözleg geçirip, maglumatlary seljerip bilerler.

Hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar dürli ýurtlara we sebitlere, esasanam has pes ýagdaýlarda bolan döwletlere kömek we goldaw berip bilerler. Bu ýurtlardaky edaralaryň ösmegine we güýçlenmegine goldaw bermek üçin maliýe kömegi, tehniki tejribe we beýleki çeşmeler berip bilerler.

Şeýle-de bolsa hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar globalizasiýa şertlerinde käbir kynçylyklara sebäp bolup biler. Käbir tankytçylar hökümete degişli bolmadyk halkara guramalaryň aşa güýçli bolup, garaşsyz hereket edip biljegine we kararlarynyň we teklipleriniň dürli ýurtlaryň we ilatyň gyzyklanmalaryny we zerurlyklaryny göz önünde tutup bilmejekdigine ynanýarlar. Mundan başga-da hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar kanunylyk we demokratik defisit bilen ýüzbe-ýüz bolup bilerler, sebäbi kararlar we syýasatlar ähli gyzyklanýan taraplaryň ýeterlik gatnaşmazdan we wekilçilik etmezden kabul edilip bilner.

Umuman aýdanyňda, hökümete degişli bolmadyk halkara guramalar dürli gatnaşyjylaryň arasynda hyzmatdaşlygy we özara gatnaşygy ösdürmek, global meseleler boýunça maslahat bermek hem-de çözümler hödürlemek, dürli ýurtlara, sebitlere goldaw we kömek bermek arkaly globalizasiýada möhüm orny tutýarlar. Muňa garamazdan, olaryň jogapkärçiligini, kanunylygyny we ähli gyzyklanýan taraplaryň bähbitlerine üns berilmegini üpjün etmek zerurdyr [6].

Aslynda, sanly özgertmeler guramanyň alyp barýan işiniň ähli ugurlaryna öndebaryjy tehnologiýalary ornaşdyrmak bilen baglanyşyklydyr. Şunda işleriň awtomatlaşdyrylmagy netijeliligi ýokarlandyrýar, şeýle-de işgärlerdir hünärmenleriň işini ýeňilleşdirýär. Şeýle-de sanly tehnologiýalar guramalara müşderilerdir hemäýatkärler, meýletinçiler bilen ýygjam özara gatnaşyklary ýola goýmaga mümkinçilik berýär. Umuman, sanly ulgamlar hökümete degişli bolmadyk düzümleriň alyp barýan işini, müşderilerine hyzmat etmegiň ýollaryny üýtgetmäge ukyplydyr. Meselem, täze programma üpjünçilikleriniň ornaşdyrylmagy maglumatlary has netijeli ulanmagy aňlatsa, taslamalara gözegçilik etmäge niýetlenen gurallar işiň üznüksizligini, işgärleriň öz işinden kanagatlanmagyny gazanmaga ýardam berýär. Ýönekeý mysal, häzirki döwürde islendik guramanyň öz web saýtynyň bolmagy hökmany bolup, diňe şunuň özi-de beýleki bäsdeşlerden saýlanmaga ýeterlik mümkinçilik bermeýär. Şoňa görä-de, köp düzümler internetde jemgyýetçilik torlarynyň mümkin boldugyndan has köp görnüşlerini ulanmaga çalyşýarlar. Bu bolsa olara öz alyp barýan işleri, gazanan üstünlikleridir amala aşyrylan taslamalary baradaky ygtybarly maglumatlary paýlaşmaga, şonuň bilen birlikde, täze hyzmatdaşlary çekmäge ýardam edýär .

Häzirki wagtda tehnologiýalardyr kommunikasiýalaryň güýçli depginde ösmegi bilen, hökümete degişli däl guramalarda öz netijeliligini hem-de täsirini artdyrmak üçin innowasion usullarydyr çemeleşmeleri ulanmak mümkinçiligi has-da ýokarlanýar. Şunda bulutlaýyn ulgamlardyr mobil goşundylar ýaly sanly çözümleriň işjeň peýdalanylmagy dolandyryş amallaryny ýeňilleşdirmäge, maglumatlary dolandyrmak işini gowulandyrmaga, gyzyklanma bildirýän taraplar bilen aragatnaşygy has-da ösdürmäge ýardam berýär .

2020-nji ýylda ýüze çykan pandemiýa hadysasy ähli düzümlere, şol sanda hökümete degişli däl guramalara hem öz işinde sanly tehnologiýalary işjeň

ulanmaga uýgunlaşmagy ýiti zerurlyga öwürdi. Şoňa görä-de, uzak aralykdan işlemek, wideo aragatnaşyk arkaly kommunikasiýany guramak, jemgyýetçilik torlarynyň, web saýtlaryň işini işjeňleşdirmek, elektron resminama dolanyşygyny ýola goýmak, elektron söwda ýaly ugurlar gündelik işiň aýrylmaz bölegine öwrüldi. Umuman, sanly ulgamlar adamzat durmuşynyň ähli ugurlaryny gurşap almak bilen, işleri awtomatlaşdyrmak we robotlaşdyrmak arkaly zähmet öndürijiligini artdyrmaga, müşderiler bilen has ýygjam gatnaşyk saklap, olaryň ösen isleglerini kanagatlandyrmaga ýardam berýär. Dünýäniň islendik künjeginde ýerleşip, birek-birek bilen aragatnaşykda bolmaga, hyzmatdaşlyk etmäge mümkinçilik döredýändigini bolsa sanly tehnologiýalaryň esasy artykmaçlyklarynyň biridir [2].

Bir söz bilen aýdylanda, sanly tehnologiýalar durşy bilen amatlylykdyr. Olar wagty tygşytlayar, adamlaryň, dürli işleri alyp barýan guramalardyr düzümleriň işini ýeňilleşdirýär. Sanlylaşdyrylma hadysasynyň maksatlaryna üstünlikli ýetilmeginiň adamzat siwilizasiýasynyň ösüşini hil taýdan täze derejä çykarmaga ýardam berjekdigini ikuşsuzdyr.

EDEBIÝAT

1. <https://www.humanrightscareers.com/issues/biggest-ngos-in-the-world/>.
2. Şol ýerde.
3. <https://www.investopedia.com/ask/answers/13/what-is-non-government-organization.asp>.
4. Şol ýerde.
5. Lindblom A.K. Non-governmental organizations in international law. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
6. Talmon Stefan. Essential Texts in International Law. Edward Elgar Publishing, 2016.

Gülňabat Rahmedowa,

Sanly diplomatiýa ugrunyň magistranty

KONSULLYK GULLUKLARYNYŇ IŞINDE SANLY TEHNOLOGIÝALARYŇ ULANYLMAGYNYŇ ÄHMIÝETI

Sanly tehnologiýalar diňe bir ylym adamlarynyň däl, eýsem tutuş ynsanyýetiň ýaşayş-durmuşynyň ýeňilleşmegini üpjün edýär. Sanly tehnologiýalaryň dürli görnüşleri bolup, olar özünde elektron poçta, elektron resminama, uzak aralykdan ylym-bilim almak, ylmy işler, okatmagyň elektron serişdesi, bäsleşikler, olimpiadalar, maslahatlar, forumlar, okuw kitaplary, okuw gollanmalary we sözlükler ýaly bölümleri jemleýär.

Soňky ýyllarda Türkmenistanda hem sanly tehnologiýalary durmuşa ornaşdyrmak we elektron hyzmatlary ulanmagyň gerimini giňeltmek boýunça uly işler alnyp barylýar.